

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA “OTA-ONA” SO‘ZI BILAN BOG‘LIQ BO‘LGAN MAQOL VA MATALLARNING BIR QATOR UMUMIY XUSUSIYATLARI.

Abdimurodov Doston Dilmurod o‘g‘li
Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti
“Xorijiy til nazariyasi” kafedrasida o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Insoniyat yaratilibdiki, tevarak-atrofini o‘rganishga va sodir bo‘layotgan voqea-hodisalarga munosabat bildirishga oshiqadi. Odamzotga tabiatan in‘om etilgan ne‘matlardan biri - hissiyotdir. Inson o‘zini ta’sirlantirgan har bir hodisaga nisbatan o‘z qarashlarini bayon etadi. Bu jarayon esa qadim-qadimlardan hali yozuv paydo bo‘lmagan davrlardan boshlangan. Ana shu tarzda xalq og‘zaki ijodi yuzaga kelgan.

Kalit so‘zlar: Maqol, matal, konsept, ota-ona, madaniyat, lingvomadaniy, xalq og‘zaki ijodi.

Maqollar va maqollar ko'pincha qisqa va esda qolarli bo'lib, ularni eslab qolish va avloddan keyingi avlodga etkazish oson. Masalan, ingliz maqolidagi “*A stitch in time saves nine*” va o‘zbek maqollari “*Farzand tarbiyasida ota-ona asosiy rol o‘ynaydi*”¹. Ular odatda:

- i. **Qisqa va ixcham:** Maqollar va maqollar ko'pincha qisqa va esda qolarli bo'lib, ularni eslab qolish va avloddan keyingi avlodga etkazish oson. Masalan, ingliz maqolidagi “*A stitch in time saves nine*” va o‘zbek maqollari “*Farzand tarbiyasida ota-ona asosiy rol o‘ynaydi*” (*Parents play a key role in raising their children*) ham qisqa, ham mazmunli.
- ii. **Obrazli:** Maqol va matallarda ma’noni ifodalash uchun ko‘pincha metafora, o‘xshatish kabi majoziy tillardan foydalaniladi. Masalan, “*Bolani tarbiyalash uchun qishloq kerak*” “*It takes a village to raise a child*” degan ingliz maqolida bolalarni tarbiyalashda qo‘llab-quvvatlovchi va yordam beradigan odamlar jamoasini ifodalash uchun qishloq metaforasi qo‘llaniladi. “*O‘qish yorug‘lik, bilim quvvat*” (*Education is light, knowledge is power*) degan o‘zbek maqolida ilm timsolida yorug‘lik, ta’limning foydasi uchun quvvat metaforasi qo‘llangan.
- iii. **Umumjahon qo‘llanilishi:** Maqol va maqollar ko'pincha hayot, inson tabiati yoki jamiyat haqidagi umuminsoniy haqiqatlarni ifodalaydi.

¹ Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2001, -С.112

Masalan, ingliz tilidagi *“A penny saved is a penny earned”* degan maqol va o‘zbekning *“Do‘st achitib gapirar, dushman kuldirib”* (*Eshitish qiyin bo‘lsa ham, chin do‘st sizga halol fikr bildiradi*) maqollari har ikkalasiga ham tegishli. barcha madaniyat va kelib chiqishi odamlariga ham qisqa, ham mazmunli².

Bu umumiy xususiyatlardan tashqari ingliz va o‘zbek maqol va matallarida *“ota-ona”* so‘zi bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlar ham mavjud. Ingliz maqollari va matallari ko‘pincha bolalar uchun ta’limning muhimligini ta’kidlaydi. Masalan, *“Bilim – qudrat”*, *“Knowledge is power”* va *“A bird in the hand is worth two in the bush”* *“Qo‘ldagi qush ikki baravar”* degan hikmatli maqollar ham bolalarni bilimni qadrlashga, o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga erishish yo‘lida tinmay mehnat qilishga undaydi.

Ijobiy ota-onalik amaliyotini targ‘ib qiling: Ingliz maqollari va maqollari ham ijobiy tarbiya amaliyotini targ‘ib qiladi. Jumladan, *“Tayoqni aya, bolani buz”* *“Spare the rod and spoil the child”*, *“It takes a village to raise a child”* *“Bolani tarbiyalash uchun qishloq kerak”* degan maqollarda ham farzand tarbiyasida intizom, mahallaning ko‘magi muhimligi ta’kidlangan³.

O‘zbek maqol va matallari

O‘zbek maqol va maqollarida ko‘pincha oilaning ahamiyati, farzand tarbiyasida ota-onaning o‘rni ta’kidlanadi. Masalan, *“Ota-ona farzandining farishtasidir”* va *“Farzand tarbiyasida ota-ona asosiy rol o‘ynaydi”* degan maqollarda har ikkalasi ham yuksak e’tiborni ifodalaydi. o‘zbek madaniyati oila va ota-onaga e’tibor beradi. An’anaviy o‘zbekona qadriyatlarni aks ettiradi: O‘zbek maqol va matallarida ham kattalarga hurmat, mehnatsevarlik, halollik kabi an’anaviy o‘zbek qadriyatlari o‘z ifodasini topgan. Masalan, *“O‘z o‘rnida yaxshi”*, *“Do‘st achitib gapirar, dushman kuldirib”* (*Haqiqiy do‘st og‘ir bo‘lsa ham halol fikr bildiradi*) ikkalasi ham o‘zbek madaniyatida o‘z-o‘ziga ishonish va halollikning ahamiyatini aks ettiradi.

Umuman olganda, ingliz va o‘zbek tillarida *“ota-ona”* so‘zini o‘z ichiga olgan maqol va maqollar bir qator umumiy xususiyatlarga ega. Ular odatda qisqa, ixcham va majoziydir. Ular hayot, inson tabiati yoki jamiyat haqidagi umuminsoniy haqiqatlarni ham ifodalaydi. Shu bilan birga, ingliz va o‘zbek maqol va maqollarining *“ota-ona”* so‘zi bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlari ham bor. Ingliz maqollari va maqollari odatda ta’limning muhimligiga e’tibor qaratadi va ota-onalarning ijobiy amaliyotlarini targ‘ib qiladi. O‘zbek maqol va matallarida oilaning ahamiyatiga urg‘u berib, an’anaviy o‘zbek qadriyatlarini aks ettiradi⁴.

² Altenberg Bengt. On the Phraseology of Spoken English: The Evidence of Recurrent Word-Combination; Phraseology. Ed. A.P.Cowie. – Oxford: Clarendon Press, 1998, P.204

³ Carroll John M. Toward a Functional Theory of Names and aming. Linguistics. 1993, pp.341–371

⁴ Byrne B. In search of a ‘good mix’: ‘race’, class, gender and practices of mothering. Sociology, 40(6)., 2006, P.17

Shuningdek, Ingliz va O'zbek tillarida kontseptsiya lingvomadaniy birlik sifatida madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, o'zbeklar ongida ota tushunchasi quyidagicha gavdalanadi⁵:

a) *farzandli – erkak – oilali – xonadon sohibi – er kishi*

b) *mehribon – mas'uliyatli – tarbiya beruvchi – qattiqqo'l – aqlli – jasur – himoyachi*

c) *ota uy – ota makon – ota yurt*

d) *ota og'il – qayinota – ota-bobo – o'gay ota – yolg'iz ota ota meros – ota kasb – otalar so'zi.*

Ota so'zining bunday talqini va tavsifi bir til yoki madaniyat bilan chegaralanib qolmaydi, balki boshqa tillarda ham keng qo'llaniladi. Bunday so'zlarning og'zaki va yozma shaklda qo'llanilishi har qanday badiiy asarni yanada ta'sirchan va jozibali qiladi. Masalan, ingliz tilida "father" tushunchasi mavjud bo'lib, o'zbek tilidagi kabi ma'noda qo'llaniladi. Yuqoridagi o'zbekcha misollarni ingliz tiliga tarjima qilsak ham, ular o'zbekcha tushuncha va tavsif bilan bir xil ma'noga ega bo'ladi.

Misol uchun:

a. A man with children - man - married - landlord - husband

b. Kind - responsible - educator - strict - smart - brave - protective

c. Father's house – father place - father country

d. father's son - father-in-law - grandfather - stepfather - single father

e. paternal inheritance - paternal profession - paternal word.

Biroq o'zbek tilidagi ayrim so'zlar ingliz tilida ham ijobiy, ham salbiy ma'noda qo'llanilishi mumkin. "*O'gay ota*", "*yolg'iz ota*" tushunchalari o'zbek madaniyatida kam qo'llaniladi va bunday tushunchalar o'zbek madaniyatiga xos emas,⁶ o'zbek millati uchun oila muqaddas maskandir. Va har bir kishi o'z oilasi va farzandlarini qadrlaydi. Va u o'z oilasini qadrlaydi. Ammo ingliz madaniyatida oila tushunchasi biroz torroq ma'noda qo'llaniladi. Ular uchun oila va farzandlar, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar o'zbek madaniyatidagidek murakkab, samimiy va uzviy emas. Ular uchun o'gay ota va yolg'iz ota tushunchasi odatiy holdir. Ayni paytda o'gay ota, yolg'iz ota tushunchalari o'zbek millati uchun ijobiy ma'noda qo'llanadi. Masalan, o'zbek xalqi yosh xalq bo'lib, og'ir va qahatchilik davrida ham yetim bolalarni o'z farzandlaridan ko'ra ko'proq tarbiyalagan⁷.

O'zbek xalqi uchun o'gay ota so'zi mutlaqo begona so'z. Yolg'iz ota tushunchasi salbiy emas, lekin o'zbek millati uchun yerga sadoqat, boshqa ayolga umrining oxirigacha g'amxo'rlik qila olmaslik, qolgan umrini farzandlariga bag'ishlay

⁵ Musaqllov A. O'zbek xalq lirikasi. –Toshkent: Fan, 1995.

⁶ Rabg'uziy N.B. "Qissasi Rabg'uziy" birinchi bob "Qisasul Anbiyo" bo'limi. Yozuvchi. –T.,1991

⁷ Hadfield L, Rudoe N. Motherhood, choice and the British media: a time to reflect. Gender and Education, Cambridge, 2000, P.255

olmaslikdan foydalanish mumkin. Biroq, ingliz tilida yolg'iz ota "beva" degan ma'noni anglatishi mumkin, chunki oila unchalik muhim va muqaddas emas, shuningdek, boshqasiga turmushga chiqishni istamaslik, yolg'iz yashash va bolalarni tarbiyalash va kelajak unchalik muhim emas. Otalik merosi tushunchasi o'zbek va ingliz tillarida ham ikki xil ma'noda qo'llanilishi mumkin. O'zbek xalqi uchun meros, mulk tushunchalari ahamiyatsiz. Oiladagi bolalar sonidan qat'i nazar, otaning barcha mulki oilaning eng kichik a'zosida qoladi. Bu ko'p asrlik an'ana bo'lib, avloddan-avlodga o'tib kelmoqda⁸.

Boshqa tomondan, biz faqat mulkni emas, tarixni qidirsak, biz buyuk bobo va buvilarimizning avlodlarimiz. Ajdodlar merosi ajdodlarimizdan qolgan urf-odatlar, e'tiqodlar, obidalar, asarlardir. Otaning merosiga moddiy va nomoddiy aktivlar kiradi. Ular ajdod va meros so'zlari bilan almashtiriladi. Ammo ajdod va merosning asosiy farqi shundaki, ajdod avloddan-avlodga o'tib kelayotgan avloddir. Meros ham moddiy, ham nomoddiy bo'lib, uni madaniyat orqali meros qilib olish mumkin. Ota-bobolarimizdan nima meros bo'lsa, biz ham meros olamiz.⁹

Biroq, boshqa millat madaniyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak, oilada er-xotin, o'g'il-qiz o'rtasidagi meros tushunchasi biznikidan ancha murakkab va jiddiyroq masala. Chunki boshqa madaniyatda ota mulki oilaning barcha a'zolari o'rtasida teng taqsimlangan. Va bu holda otaning mulki hammaga teng taqsimlanishi kerak.

Qushimcha qilib shuni aytish mumkinki, har ikki tilda ota-onani xarakteri, ko'rinishini ifoda etadigan maqol va matallar ham mavjud. Masalan, bunday maqol va matallar so'zga ishora qiluvchi maqollar sarasiga ham kiradi.

Ingliz tilida:

- **Like father, like son.**
- **Like mother, like daughter.**
- **A chip off the old block.**
- **The apple doesn't fall far from the tree.**

Uzbek tilida:

- **Bolaning o'zi katta bo'lsa, otasi ham katta. (If the child is great, the father is also great.)**
- **Ota-ona xotirasi farzandda. (The memory of parents is in the child.)**
- **Farzand - ota-onaning ko'zi nuri. (A child is the light of their parents' eyes.)**
- **Ota-ona mehri - farzand mehridan ustun. (Parental love is greater than child's love.)**

Bu maqol va maqollarning barchasi bolalarning tashqi ko'rinishi, shaxsiyati va qadriyatlarini jihatidan ota-onalariga o'xshashligini ko'rsatadi. Shuningdek, ular ota-onalarning farzandlarining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatishini taklif qilishadi.

⁸ Степанов, Ю. Основы общего языкознания. — М., 1995. — 270 с. 5. Аскольдов С.А. Концепт и слово// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.-М:Academia. 1997.-С.267-280

⁹ Kubryakova E.S., Melnikov G.P. On the concepts of the linguistic system and structure of the language // General Linguistics: Internal Structure of the Language / Editor BA. Serebrennikov. – M., 1972.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Kovolev. Dizionario fondamentale della lingua italiana per stranieri. 2005. p 2164.
2. Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. — 2-е изд., стереотип. — М.: Рус. яз., 2000. — 560 с.
3. Claudia Maienborn, Klaus-Uwe Panther, and William Croft. The Routledge Handbook of Cognitive Semantics:
4. William Croft. Language and Time: The Tense System of English:
5. 75. Lawrence W. Barsalou. Thinking in Time: The Use of Grammar in Temporal Reasoning: Stanford Encyclopedia of Philosophy – Time.
6. Aristotle 1998. Nicomachean Ethics. USA: Oxford University Press.
7. Bloom, Howard, The Global Brain: The Evolution of Mass Mind from the Big Bang to the 21st Century. (2000) John Wiley & Sons, New York.
8. Clark H., Marshall C., 1981. Definite Reference and Mutual Knowledge. Elements of Discourse Understanding. Cambridge University Press, 1981. p. 10-63.
9. Croft W., Alan D., 2004. Cognitive Linguistics. The UK CUP.
10. Dillon J. 2000. The Question of Being in: Jacques Brunschwig, Geoffrey E. R. Lloyd (eds.), Harvard University Press, pp. 51-71.